

Analogicky jako třetí kapitola je uspořádaná i kapitola následující, v níž autorka charakterizuje období kultury nálevkovitých pohárů. V úvodu kapitoly si všímá rozdílu mezi výběrem terénu, podnebím a množstvím srážek mezi podunajskými kulturami a kulturou nálevkovitých pohárů. Zdůrazňuje, že v období kultury nálevkovitých pohárů byly osídlovány v hodnoceném regionu především levobřežní území, a stejně jako v předchozím období plnily řeky komunikační úlohu. Důležitou roli při změně hospodářské struktury hrála změna podnebí, především ochlazení. S touto změnou souvisí i výstavba sídlišť. Ta jsou jednak velká, jednak kolem velkých sídlišť byla budována malá sídliště, která měla charakter sezónní, zřejmě souvisela s pastevectvím či se sběračstvím a lovem. Kromě problematiky budování sídlišť a vlivu podnebí poukazuje A. Kulczycka-Leciejewiczowa na zdroje surovin, kontakty mezi různými oblastmi Polska a na počátky obchodu. Velmi instruktivní jsou obrázky s plány zkoumaných osad, jejich uspořádáním a se zachycením jednotlivých typů domů a sídlištních objektů vůbec.

Ve stejném duchu je psána i pátá kapitola věnovaná časovému úseku pozdního neolitu (podle naší terminologie pozdní eneolit), kde autorka podobně jako v předchozích dvou kapitolách provádí hodnocení tohoto období, kdy sledované území osídlil lid kulovitých amfor. Také v této kapitole jsou výsledky bádání shrnuty do srozumitelného textu a názorných obrázků či grafů. Prostřednictvím získaných faktů a názorných obrazových příloh dostáváme informaci o základních skutečnostech o nositelích této kultury v širších souvislostech. Kromě kultury kulovitých amfor se autorka dále zabývá přítomností kultury se šňůrovou keramikou a výskytem kultury se zvoncovitými poháry.

Závěrečná kapitola podává shrnutí výsledků a poznatků z předchozích kapitol. Prostřednictvím map a grafů dostáváme mnoho informací o osídlení jihozápadního Polska během neolitu a eneolitu. Kromě hustoty osídlení v jednotlivých oblastech poukazuje autorka i na význam nadmořských výšek, bonitu půdy, četnost chovných zvířat v jednotlivých kulturách a poměr mezi domestikovanými zvířaty a lovnou zvěří. Získané poznatky z analyzovaného materiálu využívá k logickým závěrům a zamýšlí se nad celkovou problematikou hospodářství zájmové části Polska.

A. Kulczycka-Leciejewiczowa napsala pozoruhodnou monografii, která se jistě stane příkladem pro zpracování dalších oblastí nejenom Polska, ale i evropských regionů. Zvláště v recenzované práci vyniká autorčina preciznost a důkladná znalost problematiky neolitického a eneolitického osídlení jihozápadního Polska.

Pavel Košťurík

Hanuliak, M. – Kuzma, I. – Šalkovský, P.: *Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia*. (Materialia Archaeologica Slovaca, t. X.). Nitra 1993. 376 str., 25 obr., 26 text. tab., 182 tab., 6 příloh.

Publikace je dílčím a předběžným vědeckým vyhodnocením raně středověkých objektů objevených při předstihovém archeologickém výzkumu z let 1980–1987 v poloze Vilmakert na polykulturní lokalitě v Mužle-Čenkově. Jde o nezaplavovaný ostrov v inundaci na břehu Dunaje, na němž bylo na ploše 4.600 m² prozkoumáno 266 (271) sídlištních objektů a 14 kostrových hrobů vedle 6 koster pohozených v sídlištních jamách.

Vysoce je třeba ocenit pohotovost a rychlost, s níž autoři předložili vědecké veřejnosti výsledky svého terénního výzkumu, který vlastně ještě není dokončen (1988–1990 tam bylo prozkoumáno dalších 100 sídlištních objektů a 90 hrobů). I toto dílčí vyhodnocení dosud největší prozkoumané raně středověké sídlištní aglomerace na Slovensku má však zásadní význam jako vzor a východiště pro zpracování dalších velkých sídlištních aglomerací, které byly v posledních desetiletích na českém a slovenském území prokopány a zůstaly zatím nezveřejněny.

Lokalita byla opevněna dřevozemním valem s kamennou plentou a příkopem. I když při výzkumu opevnění nebyl získán žádný datovací materiál, soudí autoři podle datování převážně většího objektu na jím chráněné ploše do 9./10. stol., že jde o nížinné hradiisko velkomoravského typu.

Hustota zástavby na prozkoumané ploše – i při její čtyřfázovosti – je pozoruhodná. 66 zemnic rozdělených podle počtu kúlů do 4 typů a 128 obilnic (vedle 19 mísovitých a 26 čtyřúhelníkovitých mělkých jam a 2 izolovaně stojících pecí) ukazuje na hradiště klučovského typu s převážně zemědělským osídlením. O prostou zemědělskou osadu jít nemůže vzhledem k velkému počtu obydlí, nejde-li ovšem o podobný jev, jaký můžeme sledovat u časně slovanských zemnic na vltavské terase v Roztokách nebo v současné osadě Raškov na Dněstru, kde jednotlivá obydlí byla budována postupně na malém prostoru a nebyla současná. Přes shlukový typ zástavby v ní autoři spatřují jistou plánovitost, při níž na úhlopříčných liniích rohy staveb dodržují stejnou vzdálenost pohybuující se mezi 13, 5 – 14,5 m, což odpovídá 40–42 franským stopám. Z distančních vztahů skupin staveb autoři usuzují na jejich současnost, což je při malém množství materiálu v zásypech významnou pomůckou pro časové zařazení některých staveb. Základní urbanistické uspořádání staveb bylo provedeno v krátkém časovém úseku na neosídlené ploše a distanční vazby se projevují zejména mezi 1. a 2. časovým horizontem; v 3. horizontu jich výrazně ubylo, což svědčí o značném snížení počtu osadníků.

O klidném zániku (opuštění) jednotlivých obydlí svědčí malé množství nálezu v jejich zásypech. I keramiky je v objektech málo; statistický práh 20 okrajových stěpů přesahují jen 3 objekty, přes 100 stěpů bylo jen v 10 objektech. Ve srovnání např. s Břeclaví–Pohanskem, kde šlo jak ve velmožském dvorci, tak na jižním předhradí v zahloubených objektech často o stovky stěpů, je to skutečně málo. Pozitivně lze hodnotit jednoduché, nepřliš variabilní třídění jednotlivých znaků na keramice, protože ulpívání na detailech nedovoluje získat celkový přehled. Vyčerpávající se jeví třídění nádob podle velikosti a obsahu a přijatelně je vysvětlena i převaha malých a středních nádob v Mužle nad velkými tvary, která je v souladu s předpokládanou funkcí nádob (vaření, stolování, skladování). Stejně tak je tomu i při rozlišování částí nádob (den, výdutě, hrdla, ústí a okraje), jakož i jejich výzdoby, včetně značek. Používaný termín „mikrotvar“ není podle mého soudu nejšťastnější. Rozlišení tří druhů keramické hmoty se zdá být dostatečné, i když při tvorbě keramických skupin je poměrně málo využito. Při posuzování výpalu nádob autoři upozornili na nové poznatky a na jejich základě usoudili na převážně vypalování keramiky v pecích – ne na volném ohništi, jak se mnohdy usuzovalo dříve vzhledem k nedostatku nálezu pecí. Těžší analýzy keramiky spočívá ve stanovení keramických skupin (celkem 8) a typů (celkem 9, A–I). Jako jiní vycházejí i autoři této práce z okrajové profilace (zejména u 1., 4. a 8. skupiny), výzdoby (zvláště u 2. a 3. skupiny), hlinitého těsta (zvláště u 5.–7. skupiny), a jednou je zdůrazněna technologická vyspělost (7. sk.); kritéria pro vyčlenění jednotlivých skupin se střídají. Metodicky nejde o postup zcela čistý, nicméně svému účelu – jak plyne ze seriální matice – vyhověl. Méně přesvědčivé je stanovení typů, které stojí mimo skupiny: značnou část z nich tvoří stěpy s lištami (B,C,D,E), jindy je určuje archaická výzdoba (důlky – typ A), jindy progresivní okrajová profilace (typ F,G), typická i pro 8. skupinu.

Spoluvýskyt keramických skupin a typů bylo možné sledovat ve 121 objektech, z nichž 1. horizont s 53 objekty charakterizovala archaicky vyhlížející keramika 1. skupiny a typu A, 2. horizont s 50 objekty hrubozrná keramika 5.–7. skupiny s okraji někdy jednoduchými, jindy však náročněji profilovanými s římsovitým vytažením horní či spodní části seřiznutí, 3. horizont s pouhými 7 objekty s vyznívajícím hrubozrnou 5. skupinou a se stěpy s lištami a 4. horizont s 11 objekty se světlešedou až bílou keramikou 8. skupiny s bohatě profilovanými okraji, zdobenou šikmými vrypy. Zatímco izolovaný 4. horizont je datován mincí Běly III. do 12. stol. (ovšem jen podmíněčně, neboť nepochází z výplně objektu), 1. horizont je datován miskami slezského typu, železnými kováními s puklicemi, křížovým kováním a některými ostruhami s očky a se zaškracenými rameny (II. a III. typ) do 2. a 3. čtvrtiny 9. stol. (s možností počátků již v 1. čtvrtině 9. stol.), 2. horizont do poslední čtvrtiny 9. a 1. čtvrtiny 10. století moravskou bradaticí, sekerovitými hřivnami, šípkami a vyspělými typy ostruh. Návoznost keramiky 3. horizontu na keramiku 2. horizontu nasvědčuje přežívání osady ve zbytku 10. století s méně početným osídlením. Významným doplňkem pro chronologické hodnocení sídliště jsou tři kresebné přílohy (č. 4–6), v nichž autoři řadí objekty do

jednotlivých časových horizontů odděleně podle keramiky, podle stratigrafických a distančních vztahů a podle chronologicky citlivých drobných předmětů. Skutečnost, že výsledky nejsou ve vzájemném rozporu, podporuje objektivitu chronologického rozřídění. Monografie je doplněna studii příslušných odborníků o žemovech a brouscích (L. Illiášová), o organických zbytcích získaných přepalováním a studiem otisků na mazanici (semena, listy etc. – E. Hajnalová, uhlíky – E. Hunková, ulity – J. Šteffek), o zoologických nálezech (J. Konč) a antropologických pozůstatcích (M. Vondráková), čímž byly získány významné poznatky o životním prostředí, o zemědělské produkci a chovu dobytka, o využívání dřevin, obchodních stycích a o místní populaci. Tyto pasáže zaujmají 69 stran knihy a jsou tedy její významnou a plnohodnotnou součástí, která je u sídlištního výzkumu mimořádně důležitá. Autorskému kolektivu je třeba vyslovit uznání za sladěnou práci za účelem komplexního vyhodnocení získaného nálezového souboru.

V závěrečných úvahách autoři znovu hodnotí význam keramiky pro stanovení časových horizontů existence osídlení na lokalitě. Připouštějí počátek osídlení hradiska v 1. čtvrtině 9. století, ne však na samém počátku, neboť chybí nálezy „avarských“ litých bronzů. To je významný argument proti starší tezi Z. Čilinské připouštějící domněnku, že slovanskou hranici na Dunaji hájili až do vzniku Velké Moravy slovanští družiníci používající „avarské“ pásové soupravy. Svědectví o sociálně– ekonomickém postavení obyvatel je rozporné: je tam jen nepatrné množství zbraní a jezdecké a jen část lepší keramiky, jinak vše svědčí o venkovské prostotě – o zemědělství četnými obilnicemi, o chovu dobytka, o pohanských přezítcích. vojenské povinnosti zřejmě vykonávali svobodní sedláci. Počátky opevněné osady (1. horizont) spojují autoři se vznikem nitranského knížectví a s ochranou jeho jižních hranic. V 2. horizontu (asi po r. 861) se osídlení orientuje na hospodářskou činnost (hranice Velké Moravy se posunula jižně od Dunaje), v 3. povlkomoravském horizontu se osídlení silně zredukovalo (ne však vojenským zásahem), a 4. horizont představuje již jen malá neopevněná osada z 11.–12. století, která možná neměla kontinuitu se starším osídlením.

Knihy je doplněna seznamem literatury, německým resumé a tabulkami s kresbami jednotlivých zahloubených staveb (1–15), jam (16–37), hrobů (38–41), keramiky (42–142) a drobných nálezů (143–153). Keramika je vyobrazena ve výběru podle jednotlivých objektů, jde však o výběr skytající jasnou představu o zastoupení celých nádob, keramických skupin a typů, výzdobných prvků a pod. Nejsem si jist, zda některé okraje jsou vyobrazeny ve správném sklonu: chybí u nich vodorovná linka naznačující úroveň ústí. Celé nádoby a střepy jsou v odlišném měřítku (1/3 a 2/3): snad by i střepy snesly větší zmenšení, ušetřilo by se tím místa. Pod tabulkami jsou sice popisy, neškodilo by však oddělení jednotlivých celků čarami. Totéž se týká i tabulek s drobnými předměty, které snad mohly být vyobrazeny spolu s keramikou v nálezových celcích.

Fotografické tabulky zachycující terénní záběry (I–XIV), celé nádoby (XV–XVIII), žernovy (XIX–XXIV) a rostlinné zbytky (XXV–XXIX) nedosahují při použité reprodukční technice prvotřídní kvality, svůj účel však splňují.

Recenzované dílo je významným přínosem pro slovanskou archeologii. Lze ho označit za důležitý milník na cestě zveřejňování výsledků velkých sídlištních výzkumů, jejichž objektivní vyhodnocení může pozvednout naše poznatky o problematice raného středověku ve střední Evropě na vyšší stupeň.

Bořivoj Dostál